

Z kroniki naukowej

SESJA NAUKOWA NA TEMAT: POJĘCIA „VOLK” I „NATION” W HISTORII NIEMIEC

Przygotowywana w ośrodku poznańskim synteza dziejów Niemiec była przedmiotem obrad drugiej już sesji naukowej, zorganizowanej w dniu 15 maja 1979 r. przez Zakład Historii Niemiec w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Mnogość problemów, przed którymi staną autorzy syntezy, wykazała już pierwsza konferencja, z której materiały pt. *Problemy metodologiczne dziejów Niemiec* ukazały się w roku ubiegłym. Na niej też podjęto kwestie, które z racji swej wagi, uznane zostały za godne oddzielnego, obszerniejszego potraktowania. Chodziło o pojęcia *Volk* i *Nation*, których rozumienie jest ściśle związane z osią syntezy dziejów Niemiec.

Podstawę do dyskusji stanowiły następujące referaty:

Gerarda Labudy, *Kształtowanie się narodu niemieckiego w średniowieczu*;

Jerzego Topolskiego, *Naród, społeczeństwo i państwo jako elementy syntezy historycznej*;

Lecha Trzeciakowskiego, *Kształtowanie się burżuazyjnego narodu niemieckiego*;

Jerzego Marczewskiego, *Pojęcie narodu w ideologii RFN*;

Zbigniewa Mazury, *SED i koncepcja odrębnego narodu NRD*;

Bernarda Perlaka, *Problematyka narodu w literaturze naukowej RFN*.

W swoim referacie G. Labuda, zwracając uwagę na trudności z definicją pojęcia narodu, wyjaśnił termin *Volk*, jako lud (także społeczeństwo), który istnieje. Natomiast *Nation* — naród, jest pojęciem dynamicznym i tworzy się. Problemem jest stwierdzenie, od kiedy tworzy się naród, tym bardziej że w każdej formacji społeczno-ekonomicznej funkcjonuje właściwie inny naród. Dlatego też autor proponuje wprowadzenie określeń „naród feudalny”, „naród kapitalistyczny”, „naród socjalistyczny”. Mówiąc bowiem o narodach, myślimy o niejednoznacznych wspólnotach ludzkich zmiennych w czasie historycznym i przestrzeni. G. Labuda postuluje dalej metodyczne ujęcie problemu narodu, tj. przedstawienie go tak, jak się tworzył i rozwijał. Omówiono także znaczenie prawa integracji i dezintegracji, jako podstawowego zjawiska przy rozważaniach na temat tworzenia się narodu oraz czynniki powodujące i utrwalające integrację i dezintegrację, które autor dzieli na endogene (obiektywne, zawarte w ludzkiej egzystencji) i egzogenne (subiektywne). Pamiętać należy o konieczności rozpatrywania procesów narodowych wraz z komponentem politycznym.

Referat kończą uwagi dotyczące przedmiotu syntezy. Według G. Labudy, jej autorzy stoją wobec niezwykle trudnego zadania — przedstawienia historii wszystkich ludzi zamieszkujących na terenie państwa niemieckiego we wszystkich istniejących w historii granicach.

J. Topolski zaprezentował wykład o profilu metodologicznym, odnoszący

się do syntez historycznych w ogóle i omawiający elementy tych syntez. Przedstawił także przegląd różnych koncepcji syntez historycznych w historiografii polskiej na przykładach prac M. Bobrzyńskiego, S. Zakrzewskiego, J. Lelewela, M. Se-rejskiego, W. Smoleńskiego. Autor zwrócił uwagę na nową sytuację, jaką dla nauki historycznej stworzył rozwój narodów, postulując uwzględnienie powiązanej osi syntezy dziejów Niemiec według schematu społeczeństwo-państwo-naród, w którym centralne miejsce zajmować będzie naród.

L. Trzeciakowski za początek rozważań przyjął ostatnie dziesięciolecie XVIII w., kończąc je na zjednoczeniu Niemiec w 1871 r. Autor stwierdził brak w historiografii niemieckiej dzieła o charakterze monograficznym, zajmującego się kształtowaniem nowoczesnego narodu niemieckiego oraz podkreślił złożoność warunków, w jakich ten naród się kształtował. Część zasadnicza referatu dotyczyła kwestii ekonomicznych i społecznych warunkujących powstanie burżuazyjnego narodu niemieckiego. Wyszczególnione zostały fazy rozwoju Niemiec pod względem ekonomicznym w omawianym okresie. Następnie omówiono niemieckie nurty polityczne, intelektualne, organizacje itd. do lat siedemdziesiątych XIX w., zwracając uwagę na znaczenie, jakie miało powstanie jednolitego organizmu państwowego na wewnętrzną integrację narodu niemieckiego.

Przedmiotem referatu J. Marcze-wskie-g-o była ogólna charakterystyka głównych pojęć odnoszących się do niemieckiej kwestii narodowej, zawartych w tzw. polityce ogólnoniemieckiej w RFN. Podobnie, jak i inni, także J. Marczewski podkreśla trudności ze zdefiniowaniem pojęcia narodu i omawia różne rozumienia tego pojęcia w nauce zachodnoniemieckiej. Przedstawiając rys historyczny problematyki narodowej w Niemczech po II wojnie światowej, autor ocenił znaczenie przejęcia w 1969 r. władzy w RFN przez koalicję socjalliberalną, w efekcie czego nastąpiło odejścia od fikcji prawnej mówiącej o istnieniu jednego niemieckiego narodu państwowego. Dalej omówione zostały koncepcje narodowe socjaldemokracji, a także relacje między dwoma państwami niemieckimi.

Z. Mą-zur rozpoczął prezentację stanowiska SED w niemieckiej kwestii narodowej od stwierdzenia, że podział Niemiec po II wojnie światowej musiał doprowadzić do podniesienia problemu niemieckiej więzi narodowej i możliwości przetrwania w niezminionej postaci narodu niemieckiego. Dlatego też SED, jako pierwsza poważna siła polityczna, wystąpiła z całościową koncepcją dwóch narodów niemieckich. Na szczeblu oficjalnym nastąpiło to w wystąpieniu I sekretarza KC SED w 1971 r. na VIII zjeździe partii i znalazło potwierdzenie w uchwałach zjazdu, a potem w konstytucji. SED stanęła na stanowisku, że o istocie danego narodu decyduje przede wszystkim występowanie określonej formacji społecznej.

W dalszej części referatu, autor omówił rozumienie kwestii narodowej w NRD przez takich autorów, jak K. Hager, H. Axen, G. Harder, A. Kosing. Przedstawiono także stanowisko NRD dotyczące perspektyw zjednoczenia niemieckiego narodu socjalistycznego z niemieckim narodem kapitalistycznym, którego możliwość została przekreślona.

Poglądy strony zachodnoniemieckiej na problem narodu, zawarte w literaturze naukowej przedstawione zostały w referacie B. Per-laka według następującego układu: 1) Zagadnienia terminologiczne; 2) Dążenie do stworzenia nowej „wizji przeszłości” narodu niemieckiego; 3) Problem nacjonalizmu. Krytyka tradycyjnego nacjonalizmu niemieckiego i dyskusja nad „nowym” modelem nacjonalizmu w RFN; 4) Krytyka „nowego” nacjonalizmu — demokracja jako ideał; 5) Zachodnoniemiecka koncepcja narodu w służbie pragmatycznych społeczno-politycznych i ideologicznych interesów RFN.

Także B. Perlak zwrócił uwagę na niejasność pojęć *Nation* *Volk*, a także

Heimat, Vaterland, Nationalismus, Staat czy *Deutschland*. Nieprecyzyjność tych pojęć umożliwia dostosowanie koncepcji do funkcjonujących aktualnie koncepcji politycznych. Referat kończą rozważania na temat przyszłości (ewentualnej jedności) Niemiec.

W dyskusji podniesiono szereg interesujących kwestii, polemizując z autorami referatów lub uzupełniając i rozszerzając ich ujęcia tematów. Z wieloma uwagami spotkało się wyeksponowanie w referacie L. Trzeciakowskiego niemal wyłącznie czynnika ekonomicznego w procesie kształtowania się nowoczesnego narodu niemieckiego, a pominięcie komponentu świadomościowego (J. Chlebowczyk, B. Perlak), np. mieszczącego się w tej sferze romantyzmu, z jego kultem narodu (B. Piotrowski). Pominięto również sprawę wpływów zewnętrznych na ten proces, zwłaszcza z Francji (J. Chlebowczyk), skąd idee Wielkiej Rewolucji przeniesione do Niemiec miały przełomowe znaczenie dla kształtowania się niemieckiej nowożytnej myśli narodowej (B. Piotrowski).

Podkreślając duże trudności w definiowaniu pojęć *Volk* i *Nation*, dyskutanci przedstawili genezę tych pojęć stwierdzając, że u źródeł pojęcia *Volk* leży organizacja polityczna (wojskowa), zaś *Nation* jest pojęciem sztucznym (B. Zientara), przyjmowanym w średniowieczu na użytek zewnętrzny — jako *Deutsche Nation* — wobec sąsiadów: Francji, Polski (M. Biskup).

Wiele wypowiedzi dotyczyło problemu mniejszości narodowych (P. Hauser, S. Sierpowski), rozwoju narodowego Mazurów (J. Jasiński) i zaniku tego oraz pruskiego ludu (J. Małek), a także kwestii Serbołużyczan (J. Byczkowski). Dlatego też pisząc historię Niemiec nie powinno się ograniczać tylko do dziejów ludu niemieckiego, ale należy zauważać też inne ludy (J. Małek).

Pamiętać również należy, że Niemcy zamieszkiwali poza granicami państwa, co byłoby szczególnie ważne w przypadku sprowadzenia syntezy do dziejów ludu niemieckiego (P. Hauser). Interesujące były uwagi na temat drogi rozwojowej Prus, gdzie tworzyło się coś odmiennego już w ramach państwa krzyżackiego (M. Biskup) toteż czynnikiem podstawowym kształtującym naród — przynajmniej w średniowieczu — jest państwo (B. Zientara). W okresie od panowania Fryderyka Wielkiego do Wiosny Ludów, Prusy — poprzez państwo pruskie — były na najlepszej drodze do stworzenia regionalnej odmiany narodu niemieckiego (J. Jasiński). Zresztą Wiosna Ludów jako cezura w procesie kształtowania się burżuazyjnego narodu niemieckiego odegrała szczególną rolę (J. Jasiński). Podniesiono także w dyskusji sprawę relacji między pojęciami *Volk* i *Gesellschaft* (M. Biskup, B. Perlak), kwestię poczucia narodowego, które w historiografii zachodniemieckiej rozróżniane jest na świadomość narodową i pierwotne w stosunku do niej, poczucie narodowe trwające tysiąclecia (L. Tyszkiewicz), czy rolę kultury, z którą czynniki ekonomiczne i polityczne nie pozostają w ścisłym związku (H. Orłowski). Mówiono też o zmieniającej się funkcji narodu, tj. jak problem narodu funkcjonował w praktyce politycznej, zwłaszcza w okresie międzywojennym (S. Sierpowski). Natomiast po II wojnie światowej niemiecka kwestia narodowa nabiera nowych treści, gdyż istnieją dwa państwa niemieckie (Z. Mazur), pozostające wobec siebie w specyficznych stosunkach (M. Cygański). Na tym dyskusję zamknięto.

W imieniu organizatorów podsumowania obrad konferencji dokonał prof. A. Czubiński, zapowiadając przygotowanie materiałów z sesji w formie zwartej publikacji.

Zarówno referaty, jak i dyskusja wykazały ogromną złożoność omawianych problemów, inspirując do dalszych przemyśleń i potwierdzając tym samym celowość oraz potrzebę organizowania tego typu spotkań.

Wojciech Krzyżaniak